

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

L

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкаг, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1994

Marko Popović
(Beograd)

KRITERIJI ZASNOVANOSTI EKSPLETIVNE („SUVIŠNE“) NEGACIJE

Analizirani su problemi vezani za ekspletivnu („suvišnu“) negaciju i posmatrana je mogućna veza između ekspletivne negacije u subordiniranoj vremenskoj klauzi, zatim klauzama bojazni i dvostrukog negiranja pri univerzalnoj negaciji.

0. Dva negacijska fenomena izuzetno su specifična: fenomeni ekspletivne negacije (EN) i dvostrukog negiranja pri univerzalnoj negaciji (DNUN).¹

Osim osvrta na njihovu specifičnost u radu će se pokušati problematizovati, a gde je to moguće i rešiti dva osnovna pitanja: a) postoji li veza između ekspletivne negacije (kao u primerima sa posteriornom odredbom mere vremena u vremenskoj klauzi PISAĆU DOK (NE) PADNE MRAK, zatim klauzama bojazni PLAŠIM SE DA NIJE KASNO) i dvostrukog negiranja pri univerzalnoj negaciji (kao u primeru NIKO NIJE DOŠAO); b) ako takva veza postoji, može li se ona uzeti za tipološku crtu srpskohrvatskog jezika, zatim slovenskih jezika uopšte a u poređenju sa sličnim kategorijama nama pristupačnih neslovenskih jezika. Posebno je pitanje da li je ekspletivna negacija uistinu i suvišna (premda se termini „ekspletivan“ i „suvišan“ ravnopravno u literaturi sreću). Da li se ispuštanjem NE stiče identična informacija sa onom koju iskaz sa NE sadrži: ČEKAM DOK ZAPEVA : ČEKAM DOK NE ZAPEVA, ili drastičnije BOJIM SE DA NE DOĐEŠ : BOJIM SE DA DOĐEŠ.

¹ Metodološki autonomne ili interdisciplinarne lingvističke analize negacije, kao i pristupi ispitivanju negacije na različitim jezičkim nivoima, pojedinačno iziskuju opsežne studije. Koji se god negacijski segment analizom dotakne, pred ispitivačem su opasnosti prenebregavanja logičkih, sintaksičkih, leksičkih, semantičkih, aspektualnih, diskurzivnih, modalnosnih i konačno epistemoloških zaseda. Najobimnije normativne gramatike delove mnogih poglavlja posvećuju fenomenu negacije, ali su u njima pojedina negacijska pitanja rešavana u bloku. Razumljivo, daleko razudnije ona su analizirana u mnogobrojnim člancima, studijama i monografijama. Budući da se veliki broj sintaksičara i semantičara doticao fenomena negacije, popis autora bio bi nedogledan. Za ovaj rad poticajne su rasprave:

a) I. Grickat, „O nekim problemima negacije u srpskohrvatskom jeziku“, *Južnoslovenski filolog*. knj. XXV, Beograd 1961—1962, str. 115—136.

b) V. Anić, „Zanijekani glagol uz vremensku odredbu“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* (referati i saopštenja). 14/2, Beograd 1985, str. 37—39.

c) S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb 1970. str. 306—314.

1.0. Premda se negacijom obuhvata kompletna predikacija, njeno tipično mesto eksponiranja jeste predikat, ili je negacijski marker u bliskoj asocijaciji sa njim. Dalova (Dahl) studija o tipologiji rečenične negacije iz 1979. godine pokazuje na materijalu od oko dvesta četrdeset jezika da je ispitivanje eksponiranja negacije u rezultatu dalo sledeće:²

- 1) negacija morfološkim sredstvima kao deo predikata (45,0 %)
- 2) negacija morfološkim sredstvima unutar pomoćnog glagola (16,7 %)
- 3) negacija odelitim negacijskim rečcama:
 - a) u poziciji pre glagola (12,5 %)
 - b) u poziciji pre pomoćnog glagola (20,8 %)
 - c) u poziciji pre glagolske grupe (2,1 %)
 - d) u poziciji posle glagola (1,2 %)
 - e) u poziciji posle pomoćnog glagola (3,7 %)
- 4) negacija odelitim negacijskim rečcama:
 - a) u inicijalnoj rečeničnoj poziciji (0,4 %)
 - b) u finalnoj rečeničnoj poziciji (4,2 %)

Valja zapaziti da se samo u slučajevima 4) a) i b) (4,6 %) negacijska rečca orijentiše prema rečenici kao celini, a ne prema predikatu.

1.1. U primeru MILAN NIJE KUPIO MASTILO iskazana negativna polarnost cilja na čitavu predikaciju, ali je manje-više usko povezana sa predikatom. S druge strane, u primeru MILAN NIJE KUPIO NIJEDNU KNJIGU negiranje je dvojako, neekivalentno i različitog ranga: negirana je radnja predikata (morfološki na način na koji se negira srpskohrvatski perfekat u predikatu); negira se odabir od potencijalnog skupa "knjige" koje je MILAN mogao KUPITI. Skup je prazan i iskazan je nulnim kvantifikatorom NIJEDNU. Prema pozitivu prava negacija u drugoj rečenici stupa u kontradiktorno-koordinirani odnos (NIJE KUPIO vs. KUPIO JE) a po tipu je gramatička, logička i morfosintaksička.³ Druga negacija jeste leksičko-semantička. Nulti kvantifikator iskazan je pridevskom zamenicom bez ekvipolentnog para (prividni ekvipolentni par bez prefiksa NI - JEDNU jeste broj u slučaju datog primera: KUPIO JE JEDNU KNJIGU). Potvrde za ovo možemo potražiti u logici. Negacija logički istinitog suda je logički lažan sud, koji je sam u sebi protivrečan. Sledi da logički lažan sud ne može da bude činjenički istinit. Iskaz (sud) MILAN NIJE KUPIO NIJEDNU KNJIGU, ako je činjenički istinit, ne mora biti logički istinit, ali u tom slučaju njegova negacija ne može biti logički lažna. Dakle, u oba primera posredi su logički istinite mogućnosti koje nisu u sebi protivrečne, već su za dati kontekst uvek činjenički istinite. Ovo naravno ne važi za slučaj kad se različite propozicije za isti kontekst istovremeno konstatuju. Zapravo, negacija neke propozicije jeste istinita kada je ta propo-

² O. Dahl, „Typology of sentence negation“, *Linguistics* 17 (1979), 1979, str. 79—106.

³ Podsetimo se logičkog pojma kontradiktorno-koordiniran: jedan se pojam određuje prisustvom, a drugi odsustvom neke osobine, a zbir njihovih obima je istovetan obimu nadređenog pojma. Priricati i odricati isti predikat istom subjektu postoji samo u mišljenju koje se, da bi bilo pravilno, mora držati pravila protivrečnosti (A nije ne - A, ili siv - nesiv).

zicija lažna i lažna kada je ona istinita. I premda bi dalje razučivanje negiranja navedenih propozicija bilo moguće i korisno, kao na primer negiranje neksusa:⁴ NIJE DA MILAN NIJE KUPIO NIJEDNU KNJIGU, ili NIJE DA MILAN NIJE KUPIO JEDNU KNJIGU, ili NIJE DA JE MILAN KUPIO NIJEDNU KNJIGU, ono bi postavljeni problem udaljilo od zahtevanog.

DNUN kao svojevrsni semantički i formalni paralelizam je tipološka karakteristika svih živih slovenskih jezika, a staroslovenskog fakultativno: (Zog. Jov, VII, 4) НИКЪТОЖЕ БО ВЪ ТАИНЪ НИЧЕСОЖЕ ТВОРИТЬ (As, Jov, III, 2). НИКТОЖЕ БО ЗНАМЕНИИ СІХЪ НЕ МОЖЕТЪ ТВОРИТИ ЪЖЕ ТЪИ ТВОРИШИ. Да je informaciono težište na semantičkom delu, pokazuju nam jezici kod kojih izostaje prvi formalni deo, koji ne znaju za DNUN, engleski na primer: NOBODY CAME : *NOBODY DID NOT COME.

2.2. Kod EN NE ne negira radnju već formalizuje odnose po vidu između dve glagolske radnje.⁵ Negirani glagol dolazi samo uz veznik DOK i ostaje vezan uz perfektivni glagolski vid (imperfektivni vid kod odricanog glagola dao bi *PIJEM KAFU DOK NE DOLAZI, namesto PIJEM KAFU DOK NE DOĐE) te stoji u odnosima dve glagolske radnje.⁶ Paralelnost upotrebe DOK i DOK NE postignuta je onda kada perfektivni glagol označava kraj imperfektivnog glagola iz upravne klauze (PISEM DOK (NE) PADNE MRAK). EN se koristi prilikom prelaženja iz stanja u stanje i ispoljuje trajanje radnje do početka stanja perfektivnog glagola (VODU KUVAM DOK NE PROVRI/VODU KUVAM DOK PROVRI). Radnja imperfektivnog glagola prethodi konstrukciji DOK NE + perfektivni glagol i radnji izrečenoj njime (KOPAĆE DOK NE IZORE). Poslednja tri značenja preklapaju se u ograničenju trajanja imperfektivne radnje („do tog časa“), dok značenja „posle nego što“, kad se nesvršena radnja nastavlja na stanje ili radnju, pokazuje zavisnost glagolskog značenja od konteksta.⁷ Ovo prvo značenje „do tog časa“ je kod nekih slovenskih jezika ispoljeno i ranga je složenog veznika. U ruskom, na primer, česta je upotreba složenog veznika ДО ТЕХ ПОР ПОКА НЕ (=DO TADA DOK NE) umesto samo ПОКА НЕ: СЕРДЦЕ ЛЮБИТ ДО ТЕХ ПОР, ПОКА НЕ ИСТРАТИТ СВОИХ СИЛ.

3.0. Kriterij zasnovanosti EN, posebno onog dela koji se tiče odredbe mere vremena, analizom prikupljenog materijala sugerise da se u jednim slučajevima DOK (NE) pokazuje kao veznički kompozit, kod kojeg je NE

⁴ Lat. *nexus* = sveza, vezivanje, niz. Neksus se negira samo u slučaju kontradiktorne propozicionalne negacije (NIJE DA NE VOLIM ČOKOLADU), za razliku od kontrarne (NE MRZIM ČOKOLADU) gde je negiran predikat. Usto, bitne razlike između negiranja neksusa i modalne negacije nema.

Up. J. Lyons, *Sémantique linguistique*. (prevod J. Durand i D. Boulonnais), Librairie Larousse, Paris 1990, str. 387–396.

⁵ Up. V. Anić, „Zaničkani glagol uz vremensku odredbu“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* (referati i saopštenja), 14/2, Beograd 1985, 37–39.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

fakultativno, dok za druge slučajeve ovo ne važi, odnosno odrična rečca (tačnije negacijski operator), ili negirani glagol uistinu odriču deo ili kompletnu propoziciju. Dakle, u prvom slučaju ne bi trebalo da je posredi negacija, to jest u pitanju je pseudonegacija sinonimna primerima kada je NE izostavljeno (STOJ TU DOK (NE) DOĐEM). U drugom pak slučaju upotreba NE nije fakultativna već obavezna (NE LEŽEM DOK NE UGASIM SVETLO : *NE LEŽEM DOK UGASIM SVETLO). Izuzetke potonjeg čine arhaizmi ili izreke — NE LIPŠI MAGARČE DOK TRAVA NARASTE. Nemogućnost ispuštanja NE ili DOK u tim primerima zatim sugeriše da možda i nije posredi EN. No ovo pobijaju primeri kao što su NEĆU TEBE POHODITI DOK NE RODIŠ MUŠKO ČEDO — „do trenutka dok rodiš muško čedo“ gde je opet prisutna EN. Stoga ovo kompleksno razlučivanje EN od prividne EN tiče se logičke i semantičke postavke koja se u slovenskim jezicima uvek javlja, a i kod slovenskih i kod drugih neslovenskih jezika u rečenicama bojazni gotovo uvek (sh. BOJIM SE DA NE DOĐEŠ/NEĆEŠ DOĆI, engl. I FEAR YOU WILL NOT COME, nem. ICH FÜRCHTE, DASS DU NICHT KOMMEN WIRST, lat. TIMEO UT (NE NON) VENIAS, ital. HO PAURA CHE TU (NON) VIENI/VENGA, fran. J'AI PEUR QUE TU NE VIENNE PAS, grč. ΦΟΒΟΥΜΑΙ ΜΗ ΟΥ ΉΛΘΗΣ). Ukoliko se negacijom u primeru NE LEŽEM DOK NE UGASIM SVETLO nešto opovrgava, potrebno je ispuniti dva uslova: a) da početna pretpostavka iz koje izvodimo sud o činjeničnosti propozicije bude istinita; b) da zaključivanje o izrečenoj propoziciji bude ispravno, a onda se i opovrgavanje može izvesti ukazivanjem na to da početne pretpostavke nisu istinite. Zadovoljenje ova dva uslova iziskuje negaciju i u upravnoj i u subordinarnoj klauzi te se ne radi o EN. Jezik koji u ovom slučaju izvrsno prati logičke zakonitosti ukidanjem jedne od dve negacije produkuje negramatičnost. Naprosto, ne sme se prekoračiti logički zakon neprotivrečnosti: jedna od dve protivrečne propozicije mora biti lažna, odnosno jedan od dva protivrečna pojma ne može da bude pripisan subjektu. Ovo bi bila prva spona koja povezuje EN i DNUN (MILAN NIJE KUPIO NIJEDNU KNJIGU).

3.1. U primeru BOJIM SE DA NE DOĐE u značenju BOJIM SE DA NEĆE DOĆI nalazi se konflikt između indikativnog prezenta (BOJIM SE) i relativnog (NE DOĐE) koji rezultuje modalnošću. Budući da konflikt stava govornika i vremena vršenja radnje prema kojoj govornik taj stav poseduje za rezultat ima nemogućnost indikativne upotrebe vremena, to je nemoguće objediniti radnju u jednu vremensku tačku.⁸

3.2. S. Ivšić tumači složene rečenice sa zanekanim glagolom u subordinarnoj klauzi sa DA negdašnjim parataksičkim slaganjem.⁹ DA je moglo otvarati upitnu ili prohibitivnu rečenicu: BOJIM SE DA DOLAZIM PREKASNO : BOJIM SE, DOLAZIM PREKASNO; BOJIM SE, DA NE DOĐEM PREKASNO? : BOJIM SE, DA NE DOĐEM PREKASNO!, a sam

⁸ Up. M. Stevanović, „Način određivanja značenja glagolskih vremena“, *Južnoslovenski filolog*, XXII knj. 1—4, Beograd 1957—1958, s. 19—48.

⁹ S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*. „Školska knjiga“ Zagreb 1970, str. 314.

se, za razliku od T. Maretića, priklanja stavu da je parataksičko slaganje proisteklo iz prohibitivnih uspostava značenja. Kako bilo, i upitno, i eksklamativno, i prohibitivno značenje blisko je modalnosti uopšte, zapravo u sva tri se *par excellence* radi o modalnosti. Kao što to način potencijal ekvivalentno prezentu može iskazati: GLEDA (GLEDAO BI) SVE DOK SE NE SMRKNE.

U modalnosti počiva u užem zahvatu rešenje pitanja genuine i pseudo-negacije što se može smatrati dobrim polazištem za dalju analizu. Vidski odnos u primerima različitog smisla BOJIM SE DA DOLAZIM PREKASNO : BOJIM SE DA DOĐEM PREKASNO ovakvu raspolućenost takođe duguje modalnosti iako nekog izrazitog modalnosnog (kategoričkog, problematičkog ili apodiktičkog) operatora nema. Tvrdnja da glagol u subordiniranoj klauzi mora biti perfektivnog vida protivreči tome da konflikt između indikativnog i relativnog prezenta indukuje modalnost (BOJIM SE DA NE DOĐEM PREKASNO). Imajmo na umu i činjenicu da neki slovenski jezici perfektivnim vidom mogu izreći futursku radnju (npr. staroslovenski, ruski, češki; up. češki ODCESTUJEME K MORI). Neispoljeni modalnosni operator se krije u aspektualnoj raznorodnosti rečenica sa odredbom mere vremena u subordiniranoj klauzi. Za razliku od ovog, glagol u subordiniranoj klauzi imperfektivnog vida (BOJIM SE DA DOLAZIM PREKASNO) mimo konflikta značenja glagolskih vremena postiže modalnost. Odnosno, drugi iskaz situaciono je modalan jer na neki način kao fraza sa eufemizmom, postignutim izmenom vida, služi kontekstualno govornom činu „isprike“. Dok se prva uobičajeno koristi kao ispoved za kontekst koji će se desiti. Tako vidske varijacije u subordiniranoj klauzi sobom nose raznovrsne psihološke i pragmatске nijanse.

4.0. Posebno pitanje tiče se smene vida glagola iz glavne i subordinirane klauze u slučajevima kada se podrazumeva adverbzivnost nakon realnosnog sadržaja iskazanog odredbom mere vremena subordinirane klauze sa EN. Tako primer OSTAĆU OVDE DOK SE PETAR NE VRATI, u kom je DOK NE prema našem shvatanju veznički kompozit, u kom je posredi pseudonegacija, implicira dalji kontrarni sled događaja: OSTAĆU OVDE DOK SE PETAR NE VRATI, A ONDA IDEM/ĆU OTIĆI. Ovakvi su primeri istovetni sa primerima gde je veznik DOK bez posledica po smisao zamenjiv veznikom A: PETAR RADI, DOK ZORAN LENČARI = PETAR RADI, A ZORAN LENČARI. Značajno je ovde uočiti da se pretpostavljena Ivšičeva ranija parataksička uspostava u ovakvim primerima takođe može rekonstruisati: PETAR RADI, ZORAN LENČARI. Uzgred, ovo bi bio argument više za pseudonegaciju kada se DOK NE koristi kao veznički kompozit. Test na negaciju u sledećem primeru pokazuje isto: NEMOJ IZLAZITI DOK POTPUNO NE OZDRAVIŠ. Dodati se ovome presuponirana želja A ONDA (KADA OZDRAVIŠ) IZAĐI, postiže se adverbzivnost zamenom imperfektivnog vida glagola upravne klauze perfektivnim. Otud i spona između adverbzivnosti kada je DOK NE u subordiniranoj klauzi kompozitni veznik i smene vida. Zapravo izostanak smene vida u presuponiranom daljem sledu događaja ne bi opravdao tvrdnju da je u ovakvom tipu EN DOK NE kompozitni veznik. Protivno ovom slučaju, a kao dokaz za konstatovano ilustruje primer PROŠLO JE DOSTA VREMENA DOK NISU PREBRALI NOGAMA SVE ONO

KAMENJE NA KRIVUDAVOJ STAZI. U tom primeru negirani perfekat u subordiniranoj klauzi pobija to da je DOK NE kompozitni veznik, ali ne pobija fakultativnost negacije posle DOK. Razlika je u tome što se u poslednjem primeru realnosni sadržaj iskazan odnosima upravne i subordinirane klauze u budućnosti ne podrazumeva usled preteritalnosti realizacije radnje iskazane čitavom propozicijom. Dakle, podtip subordiniranih klauza sa EN, kada je čitava propozicija realizovana u prošlosti, za kriterij nema presuponirani budući događaj. Vidski odnosi, kao i neobaveznost upotrebe rečice NE, ili negiranje glagola u subordiniranoj klauzi, ranga je vezničkog kompozita.

4.1. U čemu je onda tipološka posebnost slovenskih jezika po pitanju EN u uobičajenim primerima složene rečenice sa odredbom mere vremena uvedenom kompozitom DOK (NE). Konfrontirajmo propoziciju **RADIĆEMO DOK (NE) PADNE MRAK** u slovenskim jezicima istom propozicijom iz nekoliko drugih neslovenskih jezika.

rus. **МЫ БУДЕМ РАБОТАТЬ ПОКА НЕ НАСТУПИТ НОЧЬ**
 češ. **BUDEME PRACOVAT, DOKUT SE NESETMÍ**
 polj. **BEDE SIĘ STARAŁ, AŻ MI SIĘ NIE UDA**
 slov. **DELAJI BOMO, DOKLER SE NE ZMRAČI**
 mak. **К'Е РАБОТИМЕ ДОДЕКА СЕ (НЕ) СТЕМНИ**
 bug. **ЩЕ РАБОТИМЕ ДОКАТО СЕ (НЕ) СТЪМНИ**

Prvo što pada u oči jeste da je NE u južnoslovenskim jezicima fakultativnije od drugih slovenskih jezika, izraženija je „suvišnost“ negacijske rečice.
 eng. **WE SHALL WORK UNTIL/LEST UNTIL/TILL DARK FALLS**
 nem. **WIR WERDEN ARBEITEN, BIS ES DUNKEL WIRD**
 lat. **LABORABIMUS DUM/DONEC ADVERSPERASCAT**
 ital. **LAVORIAMO FINCHÉ SARÁ NOTTE**
 fran. **NOUS TRAVAILLERONS JUSQUE LA NUIT TOMBE**

Osim što u primerima iz neslovenskih jezika EN izostaje (s izuzetkom engleskog u kojem se trag negacije nalazi u segmentu UN veznika UNTIL, koji se uzgred u kolokvijalnom a i u pisanom jeziku često zamenjuje samo sa TILL), odnosi dveju glagolskih radnji regulisani su leksičkim sredstvima, a ne vidskom formalizacijom. Štaviše, rešenja za segment **DOK (NE) PADNE MRAK** su nominalizacijska, iz domena su imenskih klasa (up. ital. **FINCHÉ SARÁ NOTTE**, nem. **BIS ES DUNKEL WIRD**). Dakle bilo da slovenski ili neslovenski jezici imaju, bilo da nemaju glagol koji bi odrazio propoziciju **PADA MRAK, SMRAČUJE SE, SMRKAVA SE, MRAČI SE**, EN je tipično slovenska tipološka karakteristika. Na tom se mestu već i slovenski i neslovenski jezici tipološki ukrštaju. Jedni za takvu propoziciju imaju jedinstveno leksičko rešenje, drugi je pak iskazuju perifrastično. A budući da je aspektualnost takođe izraziti slovenski fenomen, leksički rešen, u zaključku se EN u sprezi s odnosima glagolskog vida dve glagolske radnje mora povezati. Jer da je posredi arhaizam vezan za one indoevropske dijalekte iz kojih će se izroditi savremeni kontinuenti slovenskih jezika, onda bi latinski i grčki negirali drugi glagol. Međutim, latinski ima impersonalni glagol **ADVERSPERASCIT (MRAČI SE)**, dok grčki to postiže modalnom partikulom **ἄΝ: ἜΘΙΣ ἄΝ ἔΣΠΕΡΑ ΓΈΝΗΤΑΙ**, a oba ne znaju za EN.

4.2. Postoji još jedno pitanje opravdanosti, odnosno neopravdanosti negacije. To su primeri tipa TREBA DA LEŽITE DOK NE OZDRAVITE (uz moguću parafrazu DO OZDRAVLJENJA). Negacija je ovde potpuno semantički neopravdana budući da smisao iskaza nije TREBA DA LEŽITE DO NEOZDRALJENJA. Slični primeri ovom jesu oni tipa ZABRANJUJE SE PACIJENTIMA DA OBEDUJU PRE VAĐENJA KRVI prema PACIJENTIMA SE ZABRANJUJE/NALAŽE/NAREĐUJE DA NE OBEDUJU PRE VAĐENJA KRVI. Neopravdanost se očituje u tome što je moguće istu propoziciju iskazati i ovako: ZABRANJUJE SE OBEDOVATI/OBEDOVANJE PRE VAĐENJA KRVI, a potpuno drukčiji smisao unosi negiranje infinitiva, odnosno glagolske imenice. ZABRANJUJE SE NE OBEDOVATI/NEOBEDOVANJE PRE VAĐENJA KRVI. I u ovim primerima negacija je neopravdana (ZABRANJUJE SE OBEDOVANJE, a ne NEOBEDOVANJE, KONZUMIRANJE, a ne NEKONZUMIRANJE HRANE). Slično Ivšiću pretpostavljamo raniju rastavljenost dveju nezavisnih rečenica: PACIJENTIMA SE ZABRANJUJE, NEKA NE OBEDUJU!; NE OBEDUJTE PRE VAĐENJA KRVI!¹⁰ A Ivšić još dodaje:

Što se pak nađe kadšto eksplikativna rečenica bez negacije, to je zbog ukrštanja rečenica s dopunom u infinitivu, tj. rečenica kao *zabranjujem vam skakati* djeluje na rečenicu kao *zabranjujem vam da ne skačete*, pa će tkogod reći i: *zabranjujem vam da skačete*. Tako će tkogod prema rečenici *zabranjujem vam da ne skačete* reći i: *zabranjujem vam ne skakati*.¹¹

Koliko god protivrečili logici, primeri kao ZABRANJUJEM VAM DA NE SKAČETE (parafrazirani sa ZABRANJUJEM VAM NESKAKANJE) u jezičkom osećanju su se ukrstili sa onima gde je negacija semantički fakultativna. Češće će se čuti ČEKAM DOK NE PROVRI VODA ZA KAFU iako je NE potpuno smisaono ispuštivo. Prihvatamo i Ivšićevu hipotezu negdašnjeg parataksičkog ustrojstva ovakvih rečenica, ali predlažemo i analoški uticaj vremenskih i voluntativnih klauza sa genuinom ili pseudonegacijom na imperativne, u ovom slučaju prohibitivne iskaze.

ZAKLJUČAK

a) stepen „suišnosti“ negacije najizraženiji je u primerima gde je konflikt indikativne i relativne radnje u rezultatu dao modalnost te je sasvim fakultativno pojačavati je rečcom (a ne negacijskim operatorom) NE. Dakle, u primerima tipa ČEKAM DOK NE DOĐE leksičko-semantičke perspektive rečce NE gotovo da nema, a usled sinonimnosti DOK (NE) sa DOK prvi valja smatrati vezničkim kompozitom.

b) gde se radnja nakon čitave propozicije ne nastavlja (PROŠLO JE DOSTA VREMENA DOK NISU PREBRALI NOGAMA SVE ONO KAMENJE NA KRIVUDAVOJ STAZI) nema ni moguće buduće adverzativnosti, a prividni negacijski operator u subordiniranoj klauzi takođe je fakultativan.

¹⁰ Ivšić, isto, str. 312—313.

¹¹ Isto.

c) stepen „suvišnosti“ uvećava se odricanjem smisla čitave propozicije: AKO TO NE UČINIŠ, NE ČEKAJ DOK DOĐEM.

d) ako se podrazumeva dalji sled radnje nakon izrečene propozicije, a posebno ukoliko je ona adverbativnog odnosa prema toj istoj propoziciji ne radi se o EN, NE nije rečca već negacijski operator: NEĆU LEĆI DOK NE UGASIM SVETLO (, A ONDA ĆU LEĆI). Ovome je korespondentna činjenica o „futurnosti“ svršenog vida, nekada opšteslovenska, a danas, makar u srpskohrvatskom jeziku petrificirana u konstrukciji sa EN što je dotaknuto u tački 3.2.

e) pojačavanjem modalnosti cele propozicije povećava se i potreba za rečcom NE. Ovo potvrđuju primeri sa rečenicama bojazni kod kojih su pored modalnosti koja je rezultat konflikta indikativa i relativa i sami glagoli bojazni BOJATI SE, STRAHOVATI, PLAŠITI SE i dr. izrazito obojeni modalnošću. Tako s jedne strane u slučajevima gde se EN javlja u subordiniranoj vremenskoj klauzi vidska formalizacija vremenskog odnosa dve radnje, vidski konflikt rezultuje modalnošću i većom ili manjom potrebom da se ona pojača prisustvom rečce NE. S druge strane ova potreba raste pojačanjem modalnosti iskazane glagolima bojazni. Kod potonjih više nije reč o pseudonegaciji, a NE više nije (modalna) rečca već pravi negacijski operator. Potvrde za ovo daju neslovenski jezici koji u prvom slučaju redovno izostavljaju negacijsku reč budući da ne znaju za vidske opozicije i samim tim za mogući konflikt dva različita vida u jednoj propoziciji. U drugom se slučaju i u slovenskim i u neslovenskim jezicima obavezno negira voluntativna klauza. U pitanju je prava negacija, tumačila se ona psihološkom ili kakvom drugom potrebom. Poslednje najbolje potvrđuje test na negaciju čitave propozicije: PLAŠIM SE DA NE DOĐE : NE PLAŠIM SE DA DOĐE : NE PLAŠIM SE DA NE DODE (, ... nego ...): NE PLAŠIM SE DA DOĐE. U pitanju su četiri različite propozicije, uostalom četiri različita psihička stanja.

f) splet različitih semantičkih preliva rezultat je vidskih odnosa slovenskih glagola. Što se dublje analizira fenomen negacije u slovenskim jezicima, to se zapravo baca više svetla na tipološki fenomen glagolskog vida. Međutim, fenomen DNUN ne može se tumačiti vidskim osobenostima slovenskih glagola, a samim tim čini zasebnu tipološku karakteristiku slovenskih jezika. Da li je moguće ove dve tipološke karakteristike dovesti u uzajamnu vezu? Formalno je moguće jer se u oba slučaja javljaju negacijski markeri (osim primera EN gde je NE rečca i dodatno unosi modalnost). Semantički ih je nemoguće povezati budući da se radi o potpuno različitim smislaonim pojavama.¹² U pitanju su propozicije različitog semantičkog ranga. Za semantičko određenje primera sa EN obavezno je u analizi uzeti u obzir vid glagola koji je negiran kao i vid glagola iz upravne klauze dok je za semantičku analizu primera sa DNUN vid glagola potpuno zanemariv. Jedino mesto ukrštanja EN i DNUN jeste obostrana gramatička vezanost za negacijske markere. Drugim rečima, ako sledeće primere ne povezuje semantika, povezuju ih gramatički

¹² Svojevrсна logička spona između EN i DNUN istaknuta je u 3.0.

zahtevi. Prema logičnom ČEKA DOK DOĐE AUTOBUS stoji logično DOŠAO JE NIKO. Međutim, prema, uz pređašnja objašnjenja takođe logičnom ČEKA DOK NE DOĐE („do tog trenutka“, nakon kojeg sledi adverzativno daljnje „nečekanje“), negirana je radnja predikata. Kompletna predikacija nije logična zbog kontradiktorno-koordiniranog odnosa u koji stupa NIKO NIJE DOŠAO prema pozitivu DOŠAO JE NIKO.¹³ Dakle, tipološki je ova dva primera nemoguće sjediniti. Jedina spona između EN i DNUN počiva u primerima gde je NE negacijski operator, a ne rečca, i to u primerima gde je osim obavezno negirane radnje u klauzi s odredbom mere vremena i čitava propozicija negirana (gde se negacija nahodi i u upravnoj klauzi). Ovakve primere EN smo odvojili od ostalih, čak i posumnjali u „suvišnost“ negacijskog operatora (NE POLAZIM U ŠKOLU DOK NE PROVERIM DA LI SU SVI APARATI ISKLJUČENI). Budući da je dvojno negiranje u poslednjem primeru i semantički i logički opravdano, a u slučaju DNUN isključivo gramatički, ova dva fenomena valja posmatrati kao potpuno odelite tipološke crte srpskohrvatskog i najvećeg broja drugih slovenskih jezika.

g) rečenice bojazni podležu eksternoj negaciji jer je moguće negirati predikatom kompletnu propoziciju (BOJIM SE DA (NE) PADNE KIŠA : NE BOJIM SE DA (NE) PADNE KIŠA). Rečenice sa DNUN nemoguće je eksterno negirati što zbog nemogućnosti da se uspostavi ekvivalentan pozitiv datim primerima (NIKO NIJE DOŠAO : DOŠAO JE), što zbog jedino moguće internalnosti negacije. Dakle, u pitanju je opozicija: mogućnost negacije propozicije naspram te iste nemogućnosti. Potonja uvek poseže za leksičkom inkorporacijom koja će parcijalnu negaciju ispoljiti. Negiramo li frazu (NIJE MOGUĆE), za leksičku inkorporaciju korespondentno je imati NEMOGUĆE. No poteškoće dakako su prisutne zbog primera: NISU SVI DOŠLI : *NESVI SU DOŠLI.

Posebno poglavlje za dalju obradu bili bi mutirani primeri u odnosu na obrađeno (a napose u vezi s formalizacijom glagolskog vida dva glagola u složenoj rečenici s odredbom mere vremena): I TAKO JA SEDNEM (perf. vid.) DOK NE PADNE (perf. vid) MRAK. Obrada ovakvih primera morala bi uzeti u obzir upotrebu glagolskih vremena, kao što je u poslednjem primeru slučaj sa pripovedačkim prezentom kod kog je formalizacija glagolskog vida dveju radnji direktno suprotna konstatacijama iznesenim u radu.

¹³ Smatramo da ipak ima logičkih i semantičkih opravdanosti za dvostruku negaciju iako su one nespojive sa tipološkim karakteristikama primera sa EN. Ukoliko neko očekuje dolazak više osoba (dolazak osobe A, B, C...) i do njega ne dođe, negira se ne samo predikacija (NISU DOŠLI) već i zamenicom (NIKO) objedinjeni skup osoba koje su bile očekivane. Dakle: NIKO (= NI A, NI B, NI C, ... NI n) NIJE DOŠAO.

Summary

Marko Popović

**CRITERIA FOR BASING EXPLETIVE
(„EXCESSIVE“) NEGATION**

Two problems related to expletive negation (EN) are analyzed in the article:

a) possible connection between EN in subordinate temporal clause as in example PISAĆU DOK (NE) PADNE MRAK (I shall write until dark falls), then in clauses of „fear“ like PLAŠIM SE DA NIJE KASNO (I fear that it is (not) late) and twofold negation at universal negation (TNUN) in sentences like NIKO NIJE DOŠAO (Nobody came).

b) possible connection mentioned in a) is onwards considered and analyzed as a typological feature of Serbo-Croatian language, then the other Slavic languages and in comparison to several Indo-European languages.

Conclusion of the analysis brings: the factors that influence the degree of „excessiveness“ of EN; dependence EN on aspectual formalization between the verbs in main and temporal subordinate clause.

Finally, several distributive criteria for genuine and pseudo-negation in temporal subordinate clause containing EN are found. Problem posed in a) is not resolved because semantic factors constraint the connection between EN and TNUN, and induct analysis to consider EN and TNUN as two different typological features.